

DANSES VIVES DEL LLUÇANÈS

Roser Reixach i Brià
Caramella I (1999)

Caramella

MÚSICA I CULTURA POPULAR

El Lluçanès és una comarca natural situada a la zona central de Catalunya que limita amb Osona, el Berguedà, el Bages i el Ripollès. És una zona poc coneguda que sempre ha quedat allunyada dels grans eixos de comunicacions i això ha fet que es mantingués més o menys aïllada.

És potser a causa d'aquest aïllament que avui al Lluçanès es mantenen vives moltes tradicions i antics costums, encara que alguns molt transformats. Però també cal dir que la gent de la contrada s'estima amb devoció les seves festes i tradicions, i sempre ha vetllat per conservar-les. A part que segurament són viscudes com a símbols d'identitat que any rere any es reafirmen en cada celebració o festa.

Prats de Lluçanès és el nucli amb més habitants, actualment 2.750, i darrere d'ell se situen St. Bartomeu del Grau, Olost i Oristà. La resta de municipis són St. Feliu Sasserra, Sant Boi de Lluçanès, Perafita, Alpens, Lluçà, Sant Martí d'Albars, Sobremunt, Sant Agustí de Lluçanès, Santa Maria de Merlès i Sora.

Actualment, hi ha cinc municipis amb danses vives: Prats de Lluçanès, Alpens, Sant Feliu Sasserra, Sant Bartomeu del Grau i Lluçà. En aquest darrer, s'hi fa el ball de Cinquagesma, però s'inclou en els balls de Prats de Lluçanès per la proximitat al seu nucli de població.

En aquest article intentaré donar una visió general de l'estat actual d'aquestes danses. No es tracta de fer un estudi històric ni de recerca dels orígens, tot i que n'hi haurà algunes referències. Tampoc es detallarà la descripció

coreogràfica ni l'anàlisi musical, temes que suposarien per a cada dansa un altre reportatge extens. El fet de donar una visió conjunta no significa que vulgui agrupar totes les danses en un mateix bloc, ja que són de tipologia diversa i cadascuna té unes característiques específiques, però sí que es poden observar alguns trets comuns quant al seu funcionament i organització. Sóc conscient que aquest enfoc limita molt la visió que el lector pugui obtenir, però el millor que es pot fer és veure-les en directe i, sobretot, participar, si és possible, en el context general de la festa. Cal aclarir, a més, que no he inclòs dintre d'aquestes danses qualificades de tradicionals els balls de gegants ni els de diables o de nans, incorporats fa pocs anys en algunes poblacions lluçaneses.

LES DANSES ACTUALS

Hi ha tres poblacions que tenen danses que es ballen per la festa major de la localitat: Prats de Lluçanès amb la Trencadansa; Alpens, amb la Dansa Alpensina, i Sant Feliu Sasserra, amb el Treure Ball. Es manté només un ball de carnaval, el dels Romeus i la Pitota a Prats de Lluçanès, que es fa el diumenge de carnaval, i n'hi ha tres del cicle de Pasqua: els balls de bastons de Prats i Sant Bartomeu del Grau del diumenge de Pasqua, i el ball de Cinquagesma a Prats, el dilluns de la segona Pasqua. Finalment, hi ha una dansa al voltant del solstici d'estiu, el contrapàs de Prats, que es balla el 24 i 25 de juny.

Les tres danses que es ballen per la festa major de la respectiva

localitat tenen un aire molt solemne i es desenvolupen en un espai fix, la plaça del poble. També el contrapàs té el seu espai habitual, la plaça Vella i la plaça Nova de Prats, igual que el ball de Cinquagesma, sempre al voltant de la Pedra Dreta, un menhir situat a l'encreuament de la carretera de Prats amb Lluçà. En canvi, els balls de bastons i la Pitota són danses itinerants que recorren els carrers de la localitat i que tenen un aire més desenfadat i joganer.

Una característica comuna de totes aquestes danses és que no les balla cap esbart ni grup fix, sinó que és la mateixa gent del poble qui decideix si vol ballar-les. Tot i que hi ha diferents maneres a cada lloc per triar els balladors i que també hi ha hagut èpoques més o menys problemàtiques, l'entitat organitzadora o el mateix grup de balladors en són els responsables. L'únic compromís és assistir regularment als assajos.

La majoria de danses s'han transmès per aprenentatge directe entre la gent del mateix poble, a excepció d'algunes de recuperades. Molt sovint ha estat una persona a títol individual qui ha estat l'encarregada d'ensenyar-la durant molts anys a les noves generacions, però actualment sol ser un grup més nombrós o una entitat qui ho organitza.

Totes les danses les balla gent que viu a la localitat, però també es dona el cas que poden ballar altres persones que abans hi havien viscut, que hi tenen parents o que hi tenen algun vincle, tal com succeeix a Alpens o a Sant Feliu Sasserra. A part que a alguns llocs, com a Sant Bartomeu del Grau, el

fet de ballar, ha suposat una més fàcil integració, sobretot per part de persones vingudes de fora de Catalunya.

Un dels canvis que va suposar més enrenou a les danses va ser la incorporació de dones o noies, ja que habitualment sempre havien estat d'homes sols, com és el cas dels bastoners o el contrapàs. A finals dels setanta, quan es va iniciar aquest procés, hi va haver moltes reticències, principalment de la gent més gran, però ara està totalment acceptat, sobretot per part de les generacions més joves. És curiós que ara s'hi dóna el fenomen contrari i hi sol haver una majoria de dones quasi sempre.

Algunes d'aquestes danses permeten al públic la seva participació directa. És el cas del contrapàs, segurament la dansa més popular i participativa, però no per això exempta de polèmica, sobretot per la descontextualització general de la festa on s'inclou¹. També hi ha participació directa del públic en la corrandà de la Trencadansa de Prats, en el ball cerdà d'Alpens i en el Treure Ball de Sant Feliu Sasserra, llocs aquests dos darrers on s'acaba la ballada amb un vals molt engrescador i participatiu. A part cal mencionar el ball de Cinquagesma, obert a tothom en general i que cada vegada compta amb més adeptes, malgrat que sigui encara el més desconegut entre el públic, fins i tot del mateix Lluçanès.

Els grups de balladors que es formen tenen una curta existència i solen variar cada any. Només es troben durant els temps d'assajos i després de la festa es dissolen, tampoc fan actuacions fora del poble, només en comptades ocasions, excepte les colles bastoneres, sobretot la de Sant Bartomeu del Grau.

Quant a les dates que es ballen, s'ha d'assenyalar que com ha succeït a altres poblacions catalanes, Alps i Sant Feliu Sasserra han traslladat la seva dansa al diumenge: Alps, al més proper a Sant Cosme i Sant Damià, i Sant Feliu, al segon diumenge de setembre. Això fa que hi hagi força

públic a la festa i que permeti, tal com he dit abans, que balli gent de fora de la localitat. En canvi, Prats ha mantingut sempre la Trencadansa el dia de la festa major, el 22 de gener, encara que sigui feiner, de la mateixa manera que també ha mantingut el Contrapàs el dia 25 de juny.

ENTRE LA TRADICIÓ I LA RECUPERACIÓ

La gent del Lluçanès es mostra en general orgullosa de les seves danses i presumeix d'una llarga tradició que algunes vegades està documentada, però que en d'altres ens ha arribat per transmissió oral, com és el cas de les colles bastoneres, que asseguren tenir una tradició bicentenària. Si més no, Josep M. Vilarmau parla que els de Prats possiblement ja existien a mitjans del s.XIX i fa un recull també d'algunes melodies de Sant Bartomeu del Grau de finals del segle passat².

A part, també hi ha cites del Contrapàs i la Trencadansa l'any 1897³, i de la dansa de Sant Feliu Sasserra en la mateixa obra citada de Josep M. Vilarmau. A més, en el *Costumari Català* de Joan Amades, s'hi troben referències ja més tardanes de la Trencadansa, el Ball de la Pitota i el Ball de Cinquagesma.

La majoria d'aquestes danses han tingut continuïtat al llarg de tot aquest segle, algunes amb petites interrupcions, i dues concretament es van recuperar a mitjans anys 80, quan feia prop de cent anys que no es ballaven. En els casos d'interrupcions breus, sempre ha estat gent del mateix poble qui les ha tornat a posar en funcionament, excepció feta de la Trencadansa de Prats, que va ensenyar-la de nou un esbart de Barcelona als anys 60.

La recuperació del ball dels Romeus i la Pitota (1986) i del ball de Cinquagesma (1988) va ser possible per l'estreta col·laboració entre el Grup Germanor de Prats i l'Esbart Català de Dansaires de Barcelona. Aquestes dues danses,

la Pitota i el ball de Cinquagesma, es van poder reconstruir per la documentació existent al *Costumari Català* de Joan Amades, gràcies al recull fet per Josep M. Vilarmau. A més, l'any passat va sortir una nova publicació d'aquest autor on es recull molt extensament la descripció del ball dels Romeus i la Pitota a finals del segle passat⁴. Als anys 80, només la gent més gran recordava vagament haver sentit explicar el Ball dels Romeus i la Pitota. Cal fer esment que en aquests pocs anys la denominació ball dels Romeus s'ha perdut i es coneix globalment tot el ball amb el nom de la Pitota, tot i ser-ne només una de les parts.

Quant al ball de Cinquagesma, es va presentar el 1988 amb el nom de Quinquagesima, una paraula poc coneguda aquí i que mai s'ha utilitzat. Es va ballar pocs anys i es va tornar a deixar fins que el 1995 el grup Dansa i tradició de Prats el va incorporar de nou al calendari festiu com a part del cicle «Solc. Música i tradició al Lluçanès».

INSTRUMENTACIÓ I MÚSICS

L'acompanyament musical de les danses vives del Lluçanès és divers, tant pel que fa referència als músics com als instruments. Les tres danses que es ballen per la festa major a Prats, Alps i Sant Feliu Sasserra tenen l'acompanyament musical d'una cobla que lloga la comissió de festes o l'Ajuntament. Els balls de bastons s'acompanyen amb flabiol i tamborí a Prats i amb un grup de grallers a Sant Bartomeu del Grau. La Pitota també es balla amb flabiol i tamborí i el contrapàs, amb un grup instrumental variable on predominen els instruments de vent. Finalment, el ball de Cinquagesma es fa amb una tonada de la cançó «El bon caçador», amb acompanyament musical també variable.

Cada vegada, sobretot des de finals dels anys setanta, hi ha hagut més presència de músics foranis, amb les dificultats que pot com-

portar el no conèixer ni haver vist mai aquella dansa fins el mateix dia, sobretot per part de les cobles, cosa que ja ha succeït en més d'una ocasió i ha fet confondre els dansaires en algun moment. Per aquest motiu, moltes vegades s'ha optat per llogar la mateixa cobla molts anys seguits en alguns llocs, i en d'altres, com a Prats, hi ha un músic local que els dirigeix en la interpretació per evitar sorpreses. Malgrat això, cal dir que la professionalitat dels músics és notable i que sovint han fet interpretacions d'una gran qualitat cenyint-se al caràcter de la dansa.

Així, ja fa entre vint i trenta anys que es va trencar una llarga tradició de músics locals que acompanyaven els balls de cada poble. Hi ha referències diverses, sobretot orals, però també trobem documentació escrita, com en el cas de Prats, que tenia ja una orquestra a mitjan s. XIX, concretament el 1865. La darrera de les orquestres que hi hagué, la Lira, deixà d'actuar el 1965⁵, tot i que molts dels seus components van continuar interpretant durant molts anys el Contrapàs perquè hi havia problemes amb els grups de fora. En aquests moments, hi ha de nou un grup orquestral de gent jove amb antics músics de l'orquestra Lira que cada any interpreta també el Contrapàs i que té molt bona acceptació, sobretot per part dels balladors.

Quant a músics individuals, el Lluçanès ha estat terra de flabiolaires, sobretot entre els pastors, dels quals n'hi ha un extens repertori recollit en el *Costumari Català* per Josep M. Vilarmau. Tant a Prats com a Sant Bartomeu, sempre un flabiolaire havia acompanyat els bastoners, però en aquest darrer lloc, després de la mort de l'últim, el Marcelino Riera, es va decidir substituir-lo per un grup de grallers, perquè segons la colla de bastoners el seu so és més potent i més animat. En canvi, a Prats es va optar per continuar la tradició i el grup dels Estelladors s'acompanya en les seves actuacions al poble d'un jove flabiolaire de la localitat,

mentre que el grup dels petits compta des de fa uns deu anys amb un flabiolaire fix, que, tot i no ser del poble, coneix perfectament tots els balls de bastons i, a més, acompanya també la Pitota per carnaval.

Fins aquí, doncs, aquesta primera aproximació a les danses vives del Lluçanès. Per fer-la he escollit uns aspectes determinats, que no vol dir que siguin els més rellevants. A part de la coreografia i la música, elements imprescindibles per entendre el funcionament d'una dansa, i que ja he explicat abans que no tractaria en aquest espai, també queden per analitzar altres aspectes, com la indumentària dels balladors, les llegendes i anècdotes entorn de cada ball o dansa, i la funció que té aquesta dins el marc festiu on es desenvolupa. Són elements que, en conjunt, ens poden ajudar a entendre una mica més aquest patrimoni cultural, sovint tan desconegut i oblidat per la majoria d'estudiosos de la nostra societat.

NOTES

1. REIXACH, R.; BORRALLERAS, G.; SANJUAN, L. Dansa i tradició. Comunicació «Les festes de Sant Joan i els Elois de Prats del Lluçanès», a *Memòries del Primer Congrés de Cultura d'Osona*, 1997.
2. VILARMAU I CABANES, Josep M. *Folklore del Lluçanès*. Ajuntament de Prats de Lluçanès, 1997.
3. CASADES I GRAMATXES, Pelegrí. *Lo Lluçanès. Excursions a dita comarca*. Barcelona. Tip. L'Avenç, 1987.
4. VILARMAU I CABANES, Josep M. *op.cit.*
5. MASRAMON I NOGUERA, Ramon. *La tradició artística de Prats de Lluçanès*. Ajuntament de Prats de Lluçanès, 1988.

LA TRENCADANSA

Trencadansa, ballet de Déu i corranda

Població: Prats de Lluçanès. 2.750 habitants

Data: 22 de gener

Nombre de balladors: 8 parelles

Edat dels balladors: Més grans de 18 anys

Músics i instruments: 1 cobla

Objecte característic: Almorratxa dels capdancers

Responsable de manteniment: Dansa i tradició

ARXIU DANSA I TRADICIO

La trencadansa

ROSER REIXACH

Ball de la Pitota

BALL DELS ROMEUS I LA PITOTA

Recuperada l'any 1986.

La Correguda, amb els ponts i el passagim, i la Pitota amb el cabdell

Població: Prats de Lluçanès

Data: Diumenge de Carnaval

Nombre de balladors: Nombre imparell, mínim nou

Edat dels balladors: Més grans de 14-15 anys

Músics i instruments: Flabiol i tamborí

Objecte característic: Xurriaques del Pare Abat

Responsable del manteniment: Dansa i tradició

BALLS DE BASTONS

El rotllet, la processó, el flica-celles (una vella va fer un pet), la clavellineta (la rodona), els quatre cantons, el picotí (la creu), l'aïrosa

Població: Prats de Lluçanès

Data: Diumenge de Pasqua i l'endemà, Dilluns de Pasqua

Nombre de balladors: Grups de vuit

Edat dels balladors: A partir de 7 anys els petits

Músics i instruments: Flabiol i tamborí

Responsable de manteniment: Dansa i tradició, els petits, i els Estelladors, els grans

ROSER REIXACH

Balls de bastons

ROSER REIXACH

Ball de Cinquagesma

BALL DE CINQUAGESMA —CINCOGESMA—

Recuperat l'any 1988

Població: Prats de Lluçanès

Data: Dilluns de la segona Pasqua

Nombre de balladors: Indeterminat però nombre parell

Edat dels balladors: Millor a partir dels 7 anys.

Músics i instruments: Veu, cançó «El bon caçador» amb instruments variable

Responsable de manteniment: Dansa i tradició

EL CONTRAPÀS

Contrapàs dels traginers, contrapàs del poble

Població: Prats de Lluçanès

Data: 24 i 25 de juny

Nombre de balladors: Grups de quatre pel contrapàs dels traginers

Edat dels balladors: Des de petits

Músics i instruments: Grup orquestral de Prats variable (clarinet, saxofon, fiscorn, trompeta, trombó i percussió)

Objecte característic: Bastó que es posen a l'esquena per ballar

Responsable de manteniment: Dansa i tradició

ROSER REIXACH

El contrapàs

ROSER REIXACH

Dansa Alpensina

DANSA ALPENSINA

Dansa i ball cerdà

Població: Alpens, 266 habitants

Data: Diumenge més proper a St. Cosme i St. Damià (27 de setembre)

Nombre de balladors: 10 parelles

Edat dels balladors: Més de 15 o 16 anys

Músics i instruments: Cobla

Objecte característic: Ram de flors dels pabordes

Responsable del manteniment: Grup de balladors, especialment les dues parelles de pabordes

TREURE BALL

Població: Sant Feliu Sasserra, 656 habitants

Data: Festa Major, segon diumenge de setembre
Festa de Sant Pere Almató, darrer diumenge d'agost

Nombre de balladors: Dues parelles per la festa major / Nombre indeterminat de parelles per la festa de Sant Pere Almató

Edat dels balladors: Adults per la Festa Major; des de molt petits, per la festa de Sant Pere Almató

Músics i instruments: Cobla

Objecte característic: Ram de flors dels homes

Responsable del manteniment: Grup de balladors

STEFELI RIBELLAS

Treure ball

BALLS DE BASTONS

El Lari, el rotlet, els rigodons, la processó, la marxa de Riego, la marxa de St. Pere, el virolet, el xotis, la Francisqueta, el Carles

Població: Sant Bartomeu del Grau, 1.235 h.

Data: Diumenge de Pasqua

Nombre de balladors: Grups de 8

Edat dels balladors: Des de 6 o 7 anys fins els 15 anys

Músics i instruments: Grups de grallers

Responsable de manteniment: Jaume Cribillés i Anna Trulls

JAUME CRIBILLES

Balls de Bastons de Sant Bartomeu